

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:4. 2008

Den världshistoriska vändningen

Möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning

Av Stefan Eklöf Amirell

Tous ces biens culturels, micro-éléments de la civilisation, ne cessent de voyager [...] : tour à tour, simultanément, les civilisations les exportent ou les empruntent. Celles-ci sont gloutonnes, celles-là prodigues. Et cette vaste circulation ne s'interrompt jamais.

Fernand Braudel¹

Ett av de för närvarande mest dynamiska och expansiva områdena inom den internationella historievetenskapen är det som på engelska vanligen benämns *world history* eller *global history*, vars centrala premiss är att historien bäst kan förstås genom att fokusera interaktionen mellan olika samhällen och kulturer genom historien.² Ursprunget till den nya världshistoriska

* En tidigare version av denna artikel presenterades vid Svenska Historikermötet i Lund, 24–26 april 2008.

1. Ferdinand Braudel, *Écrits sur l'histoire*, Paris 1969 [1959], s. 293.

2. Även andra beteckningar, t.ex. *histoire mondiale*, *Universalgeschichte*, *histoire universelle*, *transnational history* eller *transnationale Geschichte*, förekommer. De båda sistnämnda antyder dock ett snävare perspektiv kopplat till existensen av nationer och/eller nationalstater och ter sig därför mindre lämpliga för att sammanfatta forskningsfältet i sin helhet.

Historiken Bruce Mazlish har vidare i ett flertal sammanhang argumenterat för en distinktion mellan vad som, något förenklat, skulle kunna liknas vid en äldre tradition av översiktlig civilisationshistoria (*world history*) och en nyare *global history* inriktad på att studera specifika teman av global betydelse; se t.ex. Bruce Mazlish, "Comparing global history to world history", *Journal of interdisciplinary history* 28:3, 1998, s. 385–395. Distinktionen är dock problematisk och har inte vunnit allmänt genomslag, och jag kommer därför i det följande att betrakta termerna "världshistoria" och "globalhistoria" (liksom deras avledning) som utbytbara.

Det franska begreppet *histoire croisée*, slutligen, är inte synonymt med världshistoria, även om de perspektiv och metoder som *l'histoire croisée* inbegriper (och som fr.a. handlar om förhållandena mellan de studerade objekten/nivåerna samt dessas förhållande till betraktaren) kan tillämpas på globalhistoriska frågeställningar; se Michael Werner & Bénédicte Zimmermann, "Penser l'histoire croisée: entre empirie et réflexivité", *Annales: histoire, science sociales* 2003:1, s. 7–36.

Stefan Eklöf Amirell, f. 1968, är docent i historia vid Göteborgs universitet och forskare vid Kungl. Vitterhetsakademien. Hans pågående forskning behandlar kvinnligt politiskt ledarskap i ett jämförande internationellt och diakront perspektiv. Han har tidigare bland annat publicerat avhandlingen *Power and political culture in Suharto's Indonesia* (2003) samt böckerna *Pirates in paradise: a modern history of Southeast Asia's modern marauders* (2006) och *Svenska doktorsavhandlingar i historia 1976–2005* (2007).

Adress: Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Box 200, 405 30, Göteborg
E-post: stefan.eklof@history.gu.se

vändningen kan förläggas till 1960-talet, men det var först från omkring 1990 som världshistoria på allvar började etableras som en huvudfåra inom historieämnet.³ Utvecklingen var länge starkt koncentrerad till Nordamerika, men har särskilt under det senaste årtiondet vunnit insteg även i flera större europeiska länder, inklusive Frankrike, Italien och Tyskland.⁴

Expansionen för den moderna världshistorien har bland annat manifesterat sig i ett imponerande antal monografier med globala och gränsöverskridande undersökningsrum, flera vetenskapliga tidskrifter med inriktning mot världshistoria samt återkommande internationella vetenskapliga konferenser och andra fora för diskussion och utbyte kring globalhistoriska frågeställningar avseende såväl forskning som undervisning. Tillsammans med grundandet av World History Association 1982 och en kraftig tillväxt av antalet kurser och utbildningsprogram kring världshistoriska frågeställningar samt inrättandet av efterhand allt fler akademiska tjänster inom området, både i Nordamerika och i Europa, visar denna utveckling att det världshistoriska forskningsfältet i dag är väl etablerat och till och med institutionaliserat inom den internationella historievetenskapen.⁵

3. William McNeill, *The rise of the West: a history of the human community*, Chicago & London, [1963] 1991, betraktas vanligen som inkörsporten till den moderna världshistoriska inriktningen och har i många avseenden – trots sina tillkortakommanden – förblivit något av ett paradigmiskt verk för många världshistoriker. Se vidare författarens inledning med rubriken "The rise of the West after twenty-five years" i den andra upplagan från 1991.

4. För en aktuell översikt över den världshistoriska vändningen i USA, se David L. Ransel, "Reflections on transnational and world history in the USA and its applications", *Historisk tidskrift* 127:4, 2007, s. 625–642. För det franska intresset, se t.ex. artiklarna under temat "Une histoire à l'échelle globale", *Annales: histoire, science sociales* 2001:1; för det italienska t.ex. temat "World perspectives on world history", *Storia della storiografia* 35, 1999; och för det tyska t.ex. Gunilla Budde, Sebastian Conrad & Oliver Janz (red.), *Transnationale Geschichte: Themen, Tendenzen und Theorien*, Göttingen 2006, samt Marcus Gräser, "Weltgeschichte im Nationalstaat: die transnationale Disposition der amerikanischen Geschichtswissenschaft", *Historische Zeitschrift* 283:2, 2006, s. 355–382.

I Storbritannien har den världshistoriska vändningens inflytande däremot varit svagare, fra. på grund av den fortsatta vitaliteten hos äldre, universalhistoriskt inriktade historiografiska traditioner med rötter i 1800-talets sociala evolutionsteorier och den brittiska kolonialhistorien; se Michael Bentley, "The singularities of British *Weltgeschichte*", i Benedikt Stuchtey & Eckhardt Fuchs (red.), *Writing world history 1800–2000*, London & Oxford 2003, s. 173–196.

5. För en grundlig översikt över forskningsfältet (inklusive många av dess centrala monografier), se Patrick Manning, *Navigating world history: historians create a global past*, New York 2003. Förutom *Journal of world history*, utgiven med fyra nummer årligen sedan 1990 av World History Association (WHA), ger University of Illinois Press och Washington State University sedan 2003 ut *World history connected*, och London School of Economics and Political Science *Journal of global history* (sedan 2006). Sedan 1992 har WHA arrangerat årliga internationella världshistoriska konferenser, och diskussionsnätverket H-World (<<http://www.h-net.org/~world/>>, 19/3 2008) har sedan 1994 fungerat som ett forum för diskussion kring världshistorisk forskning och undervisning. Se också WHA:s hemsida på internet, <<http://www.thewha.org/>>, 19/3 2008.

Även i Sverige har den världshistoriska vändningen satt vissa avtryck. En tidig företrädare var Åke Holmberg som i olika sammanhang lyfte fram kontakterna och kopplingarna mellan olika samhällen och kulturer, inte minst i sin magistrala *Vår världs historia* från 1982. En kort översikt över forskningsfältet gjordes vidare 1995 av ekonomhistorikern Ulf Jonsson i *Historisk tidskrift*, och vid de nordiska historikermötena har globalhistoria behandlats vid åtminstone två större sessioner (i Tampere 1997 och Stockholm 2004) med bidrag av flera svenska forskare.⁶ Vidare har undertecknad i ett par olika sammanhang under senare år försökt dra uppmärksamhet till den världshistoriska vändningen i omvärlden, och 2007 ägnade *Historisk tidskrift* sitt temanummer åt "Internationalisering", ett begrepp som av gästredaktören Elisabeth Elgán tolkades som "världshistoria, global historia, transnationell historia, *histoire croisée* och jämförande historia".⁷

Trots dessa världshistoriska avtryck i det svenska historiografiska landskapet har ännu ingen systematisk översikt och kritisk diskussion av det internationella forskningsfältet gjorts i relation till den svenska historievetenskapen. Avsikten med föreliggande uppsats är därför dels att, mot bakgrund av de senaste decenniernas internationella forskning, närmare precisera vad det världshistoriska forskningsfältet innefattar (och *inte* innefattar), dels att belysa områdets relation till det nationella paradigmet som i Sverige – liksom på de flesta håll – utgör huvudfrågan inom historieämnet. Slutligen diskuteras kortfattat några av de huvudsakliga invändningar som har rests mot världshistoria som forskningsområde samt hur några av dess centrala problem kan hanteras.

Vad är den världshistoriska vändningen?

För de flesta svenskar leder nog begreppet världshistoria i första hand tanken till mer eller mindre omfattande översiktsverk över mänsklighetens historia.

6. Ulf Jonsson, "Från internationalisering till globalisering – ett paradigmskifte?", *Historisk tidskrift* 115:2, 1995, s. 194–208. För bidragen till sessionen i Tampere, se Stein Tonnesson, Juhani Koponen, Niels Steensgaard & Thommy Svensson (red.), *Between national histories and global history*, Historiallinen arkisto 110:4, Helsingfors 1997, och för bidragen till sessionen i Stockholm, se Arne Jarrick & Alf Johansson (red.), *Jorden runt igen – nya bidrag till en gammal globalhistoria*, Stockholm 2004. I Tamperesessionen deltog endast en svensk forskare, Magnus Mörner, med bidrag som trycktes, medan Stockholmsvolymen innehåller bidrag från fem forskare verksamma i Sverige: Hilde Ibsen, Arne Jarrick, Anna Lindberg, Janken Myrdal och Richard Palmer. Även Alf Johansson, verksam i Oslo, deltog i sessionen.

7. Elisabeth Elgán, "Bortom nationell historia: inledning tema internationalisering", *Historisk tidskrift* 127:4, 2007, s. 622. För mina tidigare inlägg i diskussionen, se Stefan Eklöf Amirell "Svenska historiker lyser med sin frånvaro", *Tvärsnitt* 2006a:1, s. 46f., och dens. "Den internationella historiens uppgång och fall: trender inom svensk internationell historieforskning 1950–2005", *Historisk tidskrift* 126:2, 2006b, särsk. s. 273–276.

Som ett samtida historievetenskapligt begrepp – det vill säga i den bemärkelse som det används i denna uppsats – är världshistoria dock betydligt mer specifikt och avgränsat. Den världshistoriska forskningen handlar sålunda inte om att skriva något slags totalhistoria över hela världens alla samhällen och kulturer – uppenbarligen en orealistisk uppgift – utan i stället om att fokusera *interaktion* och *ömsesidig påverkan* mellan olika delar av mänskligheten genom historien. Den centrala, förenande utgångspunkten för den nya världshistorien är att historien bäst kan förstås genom att man studerar de historiska processer genom vilka olika delar av mänskligheten har kommit i kontakt med och påverkat andra delar av mänskligheten. Den världshistoriska undersökningen syftar först och främst till att belysa och förklara dynamiken i dessa processer i sig själva och för sig själva. Historikern kan därmed bryta sin disciplins traditionella fixering vid den historiska utvecklingen *inom* ett enskilt samhälle och vidga sin undersökning till att även innefatta de historiska processer som har ägt rum *mellan* olika samhällen och kulturer.

Genom att studera sambanden och den ömsesidiga påverkan mellan olika enheter (imperier, civilisationer, nationer, statbildningar o.s.v.) som tidigare i allmänhet har betraktats som autonoma och studerats i relativ isolation, kan det världshistoriska perspektivet bidra till nya sätt att förstå mänsklighetens historia i dess helhet, liksom de olika delarnas relationer till denna helhet.⁸ Därmed bidrar det världshistoriska perspektivet också till att skapa en fördjupad historisk förståelse för det som ofta uppfattas som vår tids ”stora berättelse”, globaliseringen, och kan i någon mån fungera som ett korrektiv till de ahistoriska perspektiv som är förknippade med stora delar av den, huvudsakligen samhällsvetenskapliga, globaliseringsforskning som sedan början av 1990-talet har växt fram i Sverige och runtom i världen.⁹

De processer genom vilka olika delar av mänskligheten genom historien har påverkat varandra kan studeras på olika nivåer. Åtminstone sedan 1400-talet har den stora (men inte den enda) rörelsen i historien gått mot att globala – i betydelsen omfattande allt större delar av jordklotet och dess befolkning – processer och företeelser ökat i betydelse. Men under denna tid, liksom tidigare, kan också en mängd mer begränsade processer urskiljas, däribland

8. Jfr Philip Pomper, "World history and its critics", *History and theory* 34:2, 1995, s. 2, och Jerry H. Bentley, "The new world history", i Lloyd Kramer & Sarah Maza (red.), *A companion to Western historical thought*, Oxford, 2002, s. 393.

9. Se t.ex. A. G. Hopkins, "Introduction: globalization – an agenda for historians", i dens. (red.), *Globalization in world history*, London 2002, s. 1–10. Den världshistoriska vändningens påverkan av och relation till sin egen samtid är dock inte oproblematiske; se vidare diskussionen om syften och historiebbruk nedan.

interlokala, regionala, transregionala, kontinentala, hemisfäriska och transoceana interaktionsprocesser. Det kan till exempel röra sig om interaktionen mellan det indiska Mauryariket och den hellenska världen på 300-talet f. Kr. eller uppkomsten (och nedgången) av ett urbant högmedeltida handelsnätverk i Östersjöregionen under hanseatisk ledning. Även studiet av sådana processer, som med större eller mindre svårighet kan avgränsas till olika begränsade delar av världen, omfattas av det världshistoriska perspektivet, och valet av skala styrs framför allt av studieobjektets och frågeställningens karaktär, liksom av undersökningens omfång.

Interaktionsprocesserna har under historiens lopp tagit sig skiftande och inte alltid godartade former. Överflödet av plundringar, erövringar, krig, kolonisering, slaveri och epidemier i historien vittnar om den traumatiska och för de inblandade smärtsamma karaktär som interaktionen mellan olika samhällen och kulturer ofta har tagit sig. Handel, teknologi- och kunskapsöverföring samt spridning av konstnärliga uttryck har, å andra sidan, ofta (men inte alltid) satt mer positiva avtryck i historien. Inte sällan rör det sig om olika sidor av en och samma process, eller om olika men intimt sammankopplade processer. Som exempel kan nämnas att Frankrikes krig och plundringar i Norditalien under Frans I ledde till att den italienska renässanskonstens uttryck spred sig till Frankrike, eller att afrikanska kulturelement spred sig till Amerika med slavhandeln under tidigmodern tid.

Historiografiska rötter

Det världshistoriska forskningsfältet uppstod naturligtvis inte ur intet utan hämtade (och hämtar fortfarande) inspiration från tidigare historikers och andra vetenskapsområdens studier av gränsöverskridande karaktär. Bland de äldre föregångarna kan nämnas flera av de ännu i dag mest lästa och uppskattade förvetenskapliga historietecknarna och historiefilosoferna – inklusive Herodotos, Ibn Khaldun och Georg Wilhelm Friedrich Hegel, som alla på olika sätt betonade vad de uppfattade som centrala världsomspännande och gränsöverskridande processer i sina försök att förstå den historiska utvecklingen.¹⁰ I modern tid kan framför allt fem mer eller mindre heterogena histo-

10. Särskilt den första delen av Herodotos *Historia* (svensk översättning av Claes Lindskog, Stockholm 2004) tar ett brett världshistoriskt (i betydelsen den av Herodotos kända världen) perspektiv och belyser bland annat den egyptiska kulturens påverkan på den grekiska. Ibn Khaldun begränsade visserligen sitt arbete till den islamska världen, men utvecklade i sin *Prolegomena* (eller *Al-Muqaddima*, "Introduktion"; svensk översättning av Ingvar Rydberg: *Prolegomena: en introduktion till världshistorien*, Lund 1989) sofistikerade metodologiska och historiefilosofiska tankar, bland annat om hur olika samhällen påverkade

riografiska eller vetenskapsteoretiska inriktningar urskiljas som föregångare och inspirationskällor till det världshistoriska forskningsfältet: diffusionism, syntetisk civilisationshistoria, *Annales*-skolan, regionala studier och världssystemteori.

1. *Diffusionism*. De diffusionsteorier som uppstod och dominerade (dock inte oemotsagda) inom kultur- och historievetenskaperna under den europeiska imperialismens glansperiod från omkring 1870 och ett halv sekel framåt var färgade av samtidens föreställningar om de europeiska folkens kulturella, moraliska och teknologiska överlägsenhet i förhållande till andra folk och kulturer. Diffusionismen, i sin imperialistiska tappning, präglades av ett förutsättningslöst antagande om att kulturelementens spridning uteslutande rörde sig från Europa och/eller Medelhavsområdet till de övriga delarna av världen och har med rätta kritiserats för att representera "the colonizer's model of the world".¹¹ Icke desto mindre är det uppenbart att diffusion är en viktig komponent för att förstå olika världshistoriska samband och processer – men det är inte den enda eller ens med nödvändighet den dominerande formen av kulturell interaktion, och dess riktning är inte på förhand given.¹²

2. *Syntetisk civilisationshistoria*. Första världskrigets katastrof föranledde ett kraftfullt ifrågasättande av den europeiska civilisationens anspråk på kulturellt och moraliskt företräde i historien. Flera författare under mellankrigstiden – bland andra Oswald Spengler, Herbert George Wells, Jawaharlal Nehru och Arnold Toynbee – skrev omfattande världshistoriska synteser som tog avstånd från tidigare eurocentriska och diffusionistiska modeller och i större utsträckning betonade varje samhälles eller civilisations unika egenskaper och inre dynamik.¹³ Samtliga strävade också efter att åstadkomma en jämnare balans i behandlingen av europeiska och icke-europeiska civilisationers utveckling. Särskilt Toynbee, som i sin monumentala världshistoria i tolv

varandra och bidrog till olika civilisationers blomstring och fall. Grunden för Hegels historiefilosofi var, som bekant, premissen att mänskligheten i sin helhet rör sig mot en allt högre grad av medvetande och andlig och moralisk upplysning; se *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Frankfurt am Main 1986 [1830]. I det längre historiografiska perspektivet skulle man därför till och med, som Patrick Manning 2003, s. 9f., tycks mena, kunna betrakta den moderna historievetenskapens fokus på det nationella som en avvikelse.

11. James M. Blaut, *The colonizer's model of the world: geographical diffusionism and Eurocentric history*, New York 1993.

12. Jfr Manning 1996, s. 774.

13. Oswald Spengler, *Västerlandets undergång: konturer till en morfologi om världshistorien*, 1–2, Stockholm 1996–1997 [1918–1922]; H. G. Wells, *Wells' världshistoria: en översikt av livets och mänsklighetens utveckling*, Stockholm 1923 [1920]; Jawaharlal Nehru, *Glimtar ur världshistorien*, Stockholm 1965 [1934], och Arnold Toynbee, *A study of history*, 1–12, London 1933–1961.

band försökte förstå interaktionen mellan olika civilisationer, kom att bereda vägen för och inspirera den moderna världshistoriska ansatsen.¹⁴

3. *Annales-skolan*. Fernand Braudels arbete om Medelhavet från 1949, liksom flera av hans senare civilisationshistoriskt inriktade arbeten, är en betydande direkt inspirationskälla för det världshistoriska forskningsfältet, liksom för många andra inriktningar inom den moderna historievetenskapen.¹⁵ Genom att Braudel gjorde ett hav – en arena för mänsklig interaktion – till analysram och tonade ned betydelsen av de nationella och politiska gränserna och händelserna föregrep han den världshistoriska vändningens centrala premisser: betoningen på interaktion och gränsöverskridande fenomen. De teman som Braudel intresserade sig för – den fysiska geografin, migrationerna av djur och människor, transporter, varuflödena, kriget, de kulturella impulserna och så vidare – är vidare de samma som i många senare världshistoriska undersökningar.

4. *Regionala studier* (area studies). Samhällsvetenskapligt och modernhistoriskt inriktade regionala studier har sina rötter i efterkrigstidens USA och det behov av kunskap om bland annat språk, politik, sociala förhållanden och modern historia i Afrika, Asien och Latinamerika som föranleddes av det kalla kriget.¹⁶ Till skillnad från de lingvistiskt och kulturhistoriskt orienterade så kallade orientalistiska studier som tidigare dominerat forskningen kring stora delar av världen utanför västerlandet, betonade den nya inriktningen mot regionala studier modernisering, historisk förändring och ett tvärvetenskapligt, främst samhällsvetenskapligt, perspektiv. Modern historia – huvudsakligen från kolonialtiden och framåt – fick i det sammanhanget en nyckelroll, vilket ledde till en kraftig expansion av intresset för och kunskapen om centrala historiska skeenden i tidigare understuderade delar av världen. Denna expansion lade i sin tur grunden för den moderna världshistoriska forskningens mer syntetiskt inriktade försök att belysa de globalhistoriska processerna och deras skiftande inflytande i olika samhällen.

14. Manning 2003, s. 42–43.

15. Fernand Braudel, *Medelhavet och medelhavsvärlden på Filip II:s tid*, Furulund 1991 [1949]. Bland Braudels övriga verk märks bland annat hans försök att knyta de stora ekonomiska och sociala globalhistoriska processerna till vad som skulle kunna kallas vardagslivets lilla historia i *Civilisation och kapitalism*, 1–3, Stockholm 1982–1986 [1967–1979]. Se vidare Peter Burke, *Annales-skolan: en introduktion*, Göteborg 1992, s. 72–80, för den senare Braudels globalhistoriska arbeten samt Lutz Raphael, "The idea and practice of world historiography in France: the *Annales* legacy", i Stuchtey & Fuchs 2003, s. 155–171.

16. För en översikt över och kritisk diskussion kring *area studies*, särskilt i den nordamerikanska kontexten, se David L. Szanton (red.), *The politics of knowledge: area studies and the disciplines*, Berkeley 2003 (elektronisk resurs).

5. *Världssystemteori*. Under 1960- och 1970-talen utvecklades flera beroende- och världssystemmodeller som en reaktion mot det rådande moderniseringsteoretiska paradigmetns oförmåga att förklara bristen på ekonomisk utveckling och social och politisk stabilitet i stora delar av Afrika, Asien och Latinamerika.¹⁷ Världssystemmodellerna var influerade av tidigare historiematerialistiska analyser av imperialismen och förenades genom sitt intresse för den globala kapitalismens historiska framväxt samt en kritisk hållning till den globala ekonomiska och politiska ojämlikhet som denna förorsakade, historiskt och i samtiden.¹⁸ Trots den kritik som under senare decennier har riktats mot världssystemmodellerna (inte minst mot bakgrund av den spektakulära ekonomiska tillväxten i stora delar av Asien) har den gett värdefulla bidrag till försöken att förstå samtidens ekonomiska globalisering ur ett längre historiskt perspektiv.

Det världshistoriska forskningsfältet uppvisar i dag en stor spännvidd vad beträffar perspektiv, betoning samt teoretisk och metodologisk inriktning. Frågorna, liksom den samtida kontexten, är också till stora delar annorlunda jämfört med de fem tidigare inriktningarna, och fältet kan därmed inte reduceras till en direkt arvtagare till någon av dessa. Det moderna världshistoriska fältet delar dock med sina föregångare intresset för globala och gränsöverskridande interaktionsprocesser i historien, liksom en kritisk grundhållning gentemot det nationella paradigmetns dominans inom historievetenskapen.

Världshistorien och det nationella paradigmet

Den världshistoriska vändningen bör i första hand ses som en reaktion mot det nationella paradigmet som alltsedan historieämnets professionalisering och institutionalisering i flertalet västerländska länder, under närmare två sekel har dominerat både inom historisk forskning och undervisning. Ämnets professionalisering under 1800-talet innebar att historieforskningen nästan uteslutande kom att bedrivas vid statliga universitet eller andra offentliga institutioner och baseras på källmaterial från de statliga arkiven på bekostnad av andra typer av källor. De historiska föreningar och tidskrifter som bildades

17. Bland de mest inflytelserika kan nämnas Andre Gunder Frank, *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika: historiska studier över Chile och Brasilien*, Staffanstorp 1970 [1967], och Immanuel Wallerstein, *The modern world-system, 1: capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*, New York 1974.

18. För en kortfattad, kritisk översikt se Johan Söderberg, "Världssystemanalys i teori och praktik", *Historisk tidskrift* 105:1, 1985, s. 52–68. Bland de viktigaste historiematerialistiska föregångarna kan nämnas John Atkinson Hobson, *Imperialism: a study*, London 1905 [1902], och Vladimir Lenin, *Imperialism som kapitalismens högsta stadium*, Göteborg, 1983 [1916].

var företrädesvis nationella, liksom många av de stora regelbundet återkommande historikermötena. Historien betraktades, både av ledande ämnesföreträdare och av politiska och kulturella eliter, som ett viktigt redskap för att främja det nationella medvetandet, och i skolundervisningen betonades det egna landets historia i syfte att stärka medborgarnas nationella identitet och lojalitet mot nationalstaten. Stor betydelse tillmättes i det sammanhanget även den internationella historien (med vilken vanligen avsågs *Europas* internationella historia)¹⁹ eftersom man utgick ifrån att varje nations unika karaktär och historia tydligast manifesterades i nationalstatens utrikespolitik och reflekterades i dess plats i den internationella hierarkin av nationalstater – en premis som ofta sammanfattas under beteckningen *Primat der Aussenpolitik*.²⁰

Denna koncentration på den egna nationens och nationalstatens historia visade sig även under 1900-talet vara anmärkningsvärt livskraftig. Trots mellankrigstidens och särskilt efterkrigstidens tydliga avståndstagande från de uppenbart nationalistiska, inte sällan chauvinistiska, tendenserna i 1800-talets och det tidiga 1900-talets historieskrivning fortsatte den stora majoriteten av de professionella historikerna i såväl Sverige som många andra europeiska länder att i första hand koncentrera sig på det egna landets historia. I många avseenden fortsatte sålunda den professionella historievetenskapen att vara, som Jerry H. Bentley har uttryckt det, "an artifact of the national-state era of world history".²¹

Under 1900-talet minskade också den internationella historieforskningen relativt sett i betydelse till förmån för andra sakområden. Samtidigt försköts perspektiv och frågeställningar så att fokus i större utsträckning kom att hamna på frågor som rörde multilaterala diplomatiska förbindelser, internationell fred och säkerhet samt internationellt samarbete, framför allt på bekostnad av föregående sekels intresse för krig och svensk utrikespolitik. Den internationella historieforskningen fortsatte dock i huvudsak att begränsa sig till internationell politisk historia där nationalstaterna eller olika sammanslutningar av nationalstater behöll sin ställning, både som historiens hu-

19. Begreppet internationell historia uppfattas här och i den följande diskussionen i den mer specifika betydelse som det vanligen har givits inom historieämnet, d.v.s. studiet av internationella relationer; se vidare Amirell 2006b, s. 259, för de olika huvudsakliga definitionerna av begreppet.

20. För en översikt över historieämnets professionalisering i Europa och USA under 1800-talet, se Inga Floto, *Historie: nyere og nyeste tid*, Köpenhamn 1985, s. 13–50, och för etableringen av historieämnet i Sverige, se Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*, Uppsala 1964.

21. Bentley 2002, s. 396.

vudsakliga aktörer och som historikerns huvudsakliga undersökningsobjekt.

Det kraftigt ökade intresset för socialhistoria under 1900-talets andra hälft förstärkte i vissa avseenden ytterligare det nationella paradigmet i och med att tidigare understuderade sociala grupper – arbetare, bönder, kvinnor, olika etniska minoriteter och så vidare – nu skrevs in i och synliggjordes inom ramen för respektive nations historia.²² Samtidigt innebar efterkrigstidens avkolonisering att det nationella – ofta nationalistiska – paradigmet inom historievetenskapen spred sig över världen till de många nybildade staterna i framför allt Asien och Afrika, där nya nationella eliter uppmuntrade skrivandet av en ”egen” nationell historia i motsats till den tidigare, kolonialt färgade historieskrivningen. I Sverige, liksom i andra länder i Europa och Nordamerika, expanderade från 1970-talet också intresset för de nya postkoloniala staternas historia, även om de av nationalstaten begränsade undersökningsrummen i allmänhet behölls.²³

Samtidigt insåg naturligtvis till och med de mest nationalistiskt sinnade historikerna redan under 1800-talet att olika slag av interaktion mellan folk och kulturer på flera sätt har haft betydelse för den historiska utvecklingen. Sidenvägshandeln under antiken, folkvandringarna under senantiken och tidig medeltid, korstågen, silverflödet från Sydamerika till Europa och Asien under tidigmodern tid eller Europas koloniala expansion – alla dessa och många fler processer av gränsöverskridande eller globalhistorisk karaktär har varit kända, åtminstone i stora drag, för historievetenskapen alltsedan det moderna ämnets etablering under 1800-talet (och i vissa fall ännu tidigare). Tendensen inom den traditionella historievetenskapen har dock varit att tona ned de gränsöverskridande processernas betydelse för den historiska utvecklingen i stort och att i stället underordna dem den nationella historiografin. Något tillspetsat skulle man kunna säga att medan historiker traditionellt har betraktat interaktionen mellan olika kulturer och samhällen som exogena och vanligen autonoma faktorer i sina försök att beskriva och analysera olika enskilda samhällens utveckling – folkvandringarna som orsak till Västroms fall, den asiatiska kryddhandeln som grund för Venedigs blomstring under

22. Manning 2003, s. 10. För den kraftiga ökningen av socialhistoriskt inriktad historieforskning, mätt i andelen doktorsavhandlingar, sedan 1960-talet i Sverige, se Stefan Eklöf Amirell, *Doktorsavhandlingarna i historia 1976–2005: en bibliografi sammanställd och kommenterad av Stefan Eklöf Amirell*, Stockholm 2007, s. 24f.

23. Se Magnus Mörner, ”De svenska historikerna och internationaliseringen”, *Historisk tidskrift* 105:4, 1985, s. 430–452, för en översikt över den expanderande internationella historieforskningen (i vid bemärkelse) i Sverige fram till början av 1980-talet.

renässansen, potatisen som orsak till befolkningsökningen i Sverige och andra europeiska länder i modern tid, och så vidare – intresserar sig den samtida världshistoriska forskningen i stället framför allt för de gränsöverskridande processerna och sammanhangen *per se*. Kopplingarna över politiska, kulturella, religiösa och andra gränser kommer därmed att fungera, inte som exogena förklaringsfaktorer, utan som den huvudsakliga organiserande principen i historien.²⁴

Mot denna bakgrund kan alltså den världshistoriska vändningen ses som en reaktion mot och kritik av det nationella paradigmet dominans inom den moderna historievetenskapen, syftande till att befria historieämnet från de begränsningar som den nationella undersökningsramen medför. Men samtidigt bygger den världshistoriska forskningen i stor utsträckning på de källbearbetningar, metodologiska landvinningar och forskningsresultat som den nationellt inriktade historievetenskapen under närmare två sekel har åstadkommit. Ur det perspektivet bör den världshistoriska vändningen snarare ses som en vidareutveckling av den nationella historieskrivningen än som ett paradigmskifte. Tack vare de framsteg som den moderna historievetenskapen har gjort inom ramen för det nationella paradigmet kan de världshistoriska processerna och sambanden i dag belysas betydligt mer ingående och med såväl större empirisk förankring som mer utvecklad teoretisk medvetenhet än under tidigare epoker. Vidare kan det världshistoriska perspektivet berika undersökningar där den nationella undersökningsramen motiveras vetenskapligt genom att den belyser det enskilda, nationellt (eller sub-nationellt) avgränsade fallets kopplingar till större processer och förhållanden i omvärlden.²⁵

Den nya världshistorien syftar inte heller till att i alla avseenden upplösa den nationella undersökningsramen. Nationalstaterna i sig är naturligtvis centrala för att förstå stora delar av den historiska utvecklingen i modern tid, och i många fall är det högst rimligt, med hänsyn till frågeställning och syfte, att begränsa den historiska undersökningen till en nationell ram.²⁶ Den historiska liksom samhälls- och kulturvetenskapliga forskningen om nationalism och nationalstaternas utveckling i sig har också under de senaste decennierna

24. Jfr William H. McNeill, "World history and the rise and fall of the West", *Journal of world history* 9:2, 1998, s. 221.

25. Jfr Sanjay Subrahmanyam, "Connected histories: notes towards a reconfiguration of early modern Eurasia", *Modern Asian studies* 31:3, 1997, s. 735–762.

26. Jfr Jerry H. Bentley, "Why study world history?", *World history connected* 5:1, 2007, s. 2, och David Blaazer, "Review article: globalization, markets and historiographical perspective", *Journal of contemporary history* 42:3, 2007, s. 514.

varit ett av de mest expansiva och fruktbara inriktningarna inom den västerländska och inte minst den svenska historievetenskapen. Kännetecknande för stora delar av denna forskning är den ofta sofistikerade teoretiska orienteringen och de jämförande internationella perspektiven. Flera studier av den moderna nationalismen betonar också nationalismens gränsöverskridande och/eller globala karaktär, och i dessa avseenden har nationalismforskningen tydliga beröringspunkter med den världshistoriska vändningen – eller skulle till och med kunna betraktas som en del av densamma.²⁷

Den världshistoriska forskningens teman och resultat

Detta sammanhang lämpar sig inte för någon heltäckande eller ens mer ingående historiografisk översikt över det världshistoriska forskningsfältet, men som exempel vill jag ändå lyfta fram några av de centrala problemområden som under de senaste decennierna har belysts i olika uppmärksammade och inflytelserika studier med världshistorisk inriktning.²⁸

En av de mest livligt debatterade frågorna inom ramen för den världshistoriska forskningen har handlat om att förklara och datera västerlandets ekonomiska och politiska dominans i världen i modern tid – det vill säga i grund och botten samma fråga som på 1960- och 1970-talen föranledde framväxten av den ovan diskuterade historiematerialistiskt influerade världssystemteorin. Inom ramen för det världshistoriska forskningsfältet har världssystemmodellerna dock på ett fruktbart sätt konfronterats med alternativa analytiska perspektiv och i den processen har den tidigare betoningen på produktions-sättens och den renodlade ekonomiska exploaterings betydelse tonats ned till förmån för mer dialektiska perspektiv.²⁹ Vidare har flera historiker, bland dem Andre Gunder Frank och Janet L. Abu-Lughod, argumenterat för världssystemanalysens relevans för att förstå den historiska utvecklingen även före den europeiska expansionen.³⁰ Flera författare har också – delvis i polemik med världssystemanalysens materialistiska förklaringsmodeller – lyft fram mer idealistiska orsaksförklaringar till den europeiska dominansen såsom social och politisk organisation, religiösa föreställningar och förutsättningar

27. Se t.ex. Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen*, Göteborg 1993, och Björn Hettne, Sverker Sörlin & Uffe Østergård, *Den globala nationalismen*, andra upplagan, Stockholm 2006.

28. För mer ingående historiografiska översikter, se Bentley 2002, Manning 2003 och Raymond Grew, "Expanding worlds of world history", *Journal of modern history* 78:4, 2006, s. 878–898.

29. Manning 2003, s. 196.

30. Se t.ex. Janet L. Abu-Lughod, *Before European hegemony: the world system, A.D. 1250–1350*, New York 1989, och Andre Gunder Frank & Barry K. Gills (red.), *The world system: five hundred years or five thousand?*, London 1993.

för vetenskaplig och teknologisk innovation i Europa under senmedeltid och tidigmodern tid.³¹

En annan inriktning har analyserat geografiska och ekologiska förutsättningar och biologiska interaktionsprocesser för att förstå den västerländska hegemonins uppkomst. Alfred W. Crosbys *The Colombian exchange* (1972) argumenterade för att den långsiktigt viktigaste följden av upptäckten av Amerika 1492 var utbytet av mikrober, växter, grödor och djur mellan olika delar av världen, och i en senare studie följde han upp temat och relaterade det till Europas demografiska, ekonomiska, politiska och kulturella expansion över världen i ett tusenårigt perspektiv.³² Fysiologen Jared Diamond har vidare i en inflytelserik men omdiskuterad studie jämfört de olika fysiska och naturgeografiska förhållandena på jordens olika kontinenter sedan den senaste islossningen och argumenterat för att grunden till den europeiska hegemonin i modern tid kan härledas till Europas jämförelsevis fördelaktiga naturbetingelser – lämpliga förhållanden för odling av spannmål och baljväxter, djurarter som lämpade sig för domesticering, relativt lättillgängliga metallfyndigheter och så vidare.³³

Migrationer av olika slag, från folkvandringar under antiken till arbetsmigration och flyktingströmmar i modern tid, har också varit ett av huvudintressena för den nya världshistorien. Slavhandel och slaveriets betydelse, särskilt under tidigmodern tid, har också uppmärksamats i stor utsträckning. Philip D. Curtins *The Atlantic slave trade* (1969) fick stort genomslag, inte bara för att boken reviderade den tidigare synen på den atlantiska slavhandelns karaktär och omfattning, utan också för att Curtin visade att det var möjligt för en och samma forskare att sammanställa olika lokala och nationella källor och litteraturuppgifter och att utifrån dessa konstruera en meningsfull framställning av en så komplex process som den atlantiska slavhandeln.³⁴

31. Se t.ex. Alfred W. Crosby, *Att mäta verkligheten: 1250–1600*, Stockholm 1999, och David S. Landes, *Nationers välbefinnande och fattigdom: varför vissa länder är rika och andra fattiga*, Stockholm 2000.

32. Alfred W. Crosby, *The Columbian exchange: biological and cultural consequences of 1492*, Westport, Conn., 1972, och dens., *Den ekologiska imperialismen: Europas biologiska expansion 900–1900*, Stockholm 1999.

33. Jared Diamond, *Vete, vapen och virus: en kort sammanfattning av mänsklighetens historia under de senaste 13 000 åren*, Stockholm 1999.

34. Philip D. Curtin, *The Atlantic slave trade: a census*, Madison, Wisc., 1969. Andra betydelsefulla verk av Curtin inkluderar *Cross-cultural trade in world history*, Cambridge 1984, och *The world and the West: the European challenge and the overseas response in the age of empire*, Cambridge 2000. Curtin har också på andra sätt lyft fram Afrikas historia inom ramen för olika större globalhistoriska processer och varit en ledande förespråkare för och organisatör av den världshistoriska forskningen i USA. För en diskussion av Curtins betydelse inom den världshistoriska forskningen, se Manning 2003, s. 57–61.

Ytterligare ett område som under de senaste två decennierna har framträtt som ett av den världshistoriska forskningens huvudfåror är gränsöverskridande maritim historia där haven, betraktade i första hand som arenor för mänsklig interaktion, görs till analysrum för undersökningen. Inspirationen från Braudel är ofrånkomlig i sammanhanget och referenserna till *Medelhavet* närmast oundvikliga, men därutöver uppvisar den maritima historiska forskningen under senare år en stor bredd, till exempel vad beträffar geografiska avgränsningar – från små innanhav som Östersjön till världshav som Atlanten och Indiska oceanen – och sakområden – från specialiserade studier av enskilda fenomen som smuggling eller sjöröveri till försök till totalhistoriska synteser med beaktande av långa tidsperspektiv i Braudels anda.³⁵

Bland övriga världshistoriska forskningsområden som är eller har varit framträdande kan nämnas olika samhällens ömsesidiga påverkan inom religion, teknologi, ideologi, materiell kultur och konstnärliga uttryck.³⁶ Krig, invasioner och erövringar i olika tider har också tilldragit sig stort intresse, och genom kunskapen om flera icke-västerländska samhällens krigföring, och den ömsesidiga påverkan mellan dessa och den europeiska kultursfären, har en mer syntetisk förståelse för krigföringens globalhistoriska dimensioner börjat framträda.³⁷ Flera vetenskapliga monografier har också fokuserat olika enskilda handelsvaror eller grödor och den betydelse dessa har haft i ett större, världsomspännande sammanhang: socker, potatis, opium och så vidare.³⁸

Jämfört med historieämnet i allmänhet har däremot genusperspektiv under lång tid varit relativt sparsamt representerade inom den världshistoriska forskningen. Feminismens transnationella aspekter har visserligen varit föremål för relativt omfattande forskning, men förhållandevis få historiker har tagit sig an uppgiften att analysera de övergripande världshistoriska pro-

35. För en introduktion till de senaste decenniernas gränsöverskridande maritima historiska forskning, se Felipe Fernández-Armesto, "Maritime history and world history", i Daniel Finamore (red.), *Maritime history as world history*, Gainesville 2004, s. 7–34, samt de fyra artiklarna i "AHR forum: oceans of history", *American historical review* 111:3, 2006, s. 717–780.

36. För en historiografisk genomgång av dessa och andra teman i den världshistoriska forskningen, se Manning 2003, s. 183–254.

37. Se t.ex. John Keegan, *Krig och kultur*, Stockholm 2003.

38. T.ex. Sidney W. Mintz, *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*, New York 1985; Larry Zuckerman, *The potato: how the humble spud rescued the Western world*, Boston 1998; Carl A. Trocki, *Opium, empire and the global political economy: a study of the Asian opium trade 1750–1950*, London 1999. De vetenskapliga studierna av sådana enskilda företeelser bör inte förväxlas med de i allmänhet avsevärt mindre ambitiösa och mindre analytiskt inriktade populärhistoriska böcker som också bygger framställningen kring en specifik vara eller art, t.ex. Mark Kurlansky, *Torsk: en biografi om fisken som förändrade världen*, Stockholm 1999.

cesserna och sammanhangen ur ett genusperspektiv. Till viss del kan detta förhållande nog förklaras med att mycket av kvinno- och genusforskningen – särskilt under den tidiga expansionsfasen på 1970- och 1980-talen – har inriktat sig på att lyfta fram kvinnorna inom ramen för de etablerade nationella historiografierna samt att utveckla genusteoretiska begrepp och modeller. Under senare år har dock tecken på en fruktsam korsbefruktnings mellan genushistorien och det världshistoriska forskningsfältet börjat skönjas.³⁹

Kritik och invändningar mot det världshistoriska perspektivet

Den världshistoriska vändningen saknar inte sina kritiker och en rad mer eller mindre allvarliga invändningar mot dess premisser har under årens lopp framförts. De mer generella – och därför i detta sammanhang mest intressanta – invändningarna kan hänföras till någon av följande fyra punkter: 1) det världshistoriska fältets avgränsningar och metodologiska problem; 2) dess syften och relation till historiebruk i samtiden; 3) den världshistoriska forskningens teoretiska orientering och begreppsapparat; 4) publikintresset. Var och en av dessa kommer i det följande att kortfattat beröras.

1. Avgränsningar och metodologiska problem. En vanlig invändning är att det världshistoriska perspektivet i grund och botten lämpar sig bättre för översiktsverk och undervisning än för forskning eftersom de gränsöverskridande forskningsfrågorna tenderar att bli alltför omfattande och materialet alltför vidlyftigt för att kunna hanteras av en och samma forskare. Den enskilde historikerns språkkunskaper, dennes hermeneutiska förståelse av de studerade kulturerna liksom kunskapen om källmaterialets beskaffenhet sätter gränser för den världshistoriska undersökningens genomförande, liksom de praktiska, tidsrelaterade och ekonomiska svårigheterna att genomföra ett stort antal arkivstudier på olika platser i världen. Många av de mest inflytelserika världshistoriska framställningarna är följaktligen syntetiska till sin ansats

39. Amirell 2007, s. 30. För en stimulerande diskussion om den globala genushistoriens möjligheter, se Ida Blom, "Global könshistorie: en utmaning för framtidens historiker", i Roger Qvarsell & Bengt Sandin (red.), *Den mångfaldiga historien: tio historiker om forskningen inför framtiden*, Lund 2000, s. 189–214. Bristen på genusperspektiv liksom dess möjligheter inom den världshistoriska forskningen diskuterades också i mars 2008 i diskussionsnätverket H-WORLD; för inläggen, se forumets diskussionslogg på internetsidan <<http://h-net.msu.edu/cgi-bin/logbrowse.pl?trx=lx&list=H-World&user=&pw=&month=0803>>, 15/4 2008. Bland de exempel på genusperspektiv inom den världshistoriska forskningen som publicerats under senare år kan nämnas Peter N. Stearns, *Gender in world history*, New York & London 2000, och Bonnie G. Smith (red.), *Women's history in global perspective*, 1–3, Urbana & Chicago 2004–2005. För flera exempel på aktuell forskning kring feministiska rörelser ur ett transnationellt perspektiv, se Pernilla Jonsson, Silke Neunsinger & Joan Sangster (red.), *Crossing boundaries: women's organizing in Europe and the Americas, 1880s–1940s*, Uppsala 2007.

och grundar sig i första hand på tidigare forskning, något som av många, inte minst svenska, historiker betraktas med, om inte ogillande så åtminstone en viss skepsis. Detta har troligen varit en huvudanledning till att den världshistoriska vändningen på många håll länge har betraktas som en marginell inriktning inom historievetenskapen.⁴⁰

Bortsett från de litteraturbaserade synteserna – en genre som för övrigt tycks ha uppvärderats inom svensk och kanske även internationell historievetenskap på senare tid⁴¹ – grundar sig dock stora delar av den världshistoriska forskningen på primärt, publicerat eller opublicerat, källmaterial, ofta från flera olika länder. Tack vare digitaliseringen av stora samlingar av källmaterial runt om i världen och upprättandet av internationella databaser av varierande slag är det avsevärt mycket lättare i dag, jämfört med för bara något decennium sedan, att konsultera källmaterial från olika delar av världen, något som i sin tur gör det möjligt att belysa fler sidor av de komplexa gränsöverskridande processer som utgör världshistoriens huvudsakliga undersökningsobjekt.

Vidare är den världshistoriska forskningen precis som den nationella historieskrivningen i allmänhet problemorienterad; det är med andra ord frågeställningarna, inte källmaterialet, som är definierande för undersökningen. Om en generell skillnad kan skönjas mellan den nationella och den världshistoriska ansatsen ur metodhänseende är det möjligen att den senare kräver att operationaliseringen av frågeställningen är mer genomtänkt samt att vissa metodologiska problem – till exempel avseende urval, tendenskritik, begreppsanalys och jämförbarhet – måste ägnas särskild uppmärksamhet. Det faktum att stora delar av källmaterialet till den utomeuropeiska världens historia har nedtecknats av européer och bevarats i europeiska kolonialarkiv ger också upphov till en genomgående skevhet och etnocentrisk tendens i materialet.⁴²

Dessa och andra metodologiska problem är centrala inom området och påverkar i hög grad den världshistoriska konstruktionen av det förflutna. Men samtidigt handlar det i grund och botten om för historievetenskapen välkända typer av problem som forskarna – inte minst i Sverige där många av de mest fruktbara diskussionerna inom ämnet under det senaste århundradet har rört

40. Jfr Pomper 1995, s. 2, och Dick Harrison, "I skuggan av nutiden? Om den äldre historiska syntesens inriktning och möjligheter", *Historisk tidskrift* 123:2, 2003, s. 201f.

41. Se uppsatserna i *Historisk tidskrifts* temanummer om synteser, 123:2, 2003, och Eva Österberg, "Den Svenska Historiens år – prövningens eller självprövningens tid", *Historisk tidskrift* 113:2, 1993, s. 281f.

42. Se t.ex. McNeill 1998, s. 222f.

just metodfrågor – bör stå väl rustade att hantera. Många gånger handlar världshistorikerns arbete om att använda sig av ett brett spektrum av källor för att ur dessa vaska fram information om interaktionsprocesser och gränsöverskridande företeelser som källornas upphovsmakare själva upplevde som betydelselösa eller marginella i förhållande till de händelser av lokal, många gånger politisk eller religiös natur, som var källans egentliga *raison d'être*. Den av Maria Ågren föreslagna utvecklingen av den klassiska källkritikens trovärdighetskriterier i termer av "synlighet" och "vikt" framstår i det sammanhanget som synnerligen relevant för den världshistoriska forskningen.⁴³

2. *Den nya världshistoriens syften och historiebruk.* Den världshistoriska vändningens framträdande under 1900-talets sista decennier är uppenbarligen relaterad till den samtida globaliseringen, och ur det perspektivet är den världshistoriska vändningen i dag i lika hög grad påverkad av samtidens *Zeitgeist* som 1800-talets nationalistiskt färgade historieskrivning var. På liknande sätt finns det också en uppenbar risk för att den nya världshistorien tar formen av en "Whig interpretation of history", det vill säga en teleologisk och kanske till och med triumfatorisk hyllning till den kapitalistiska globaliserings frammarsch. Därmed skulle den världshistoriska vändningen i värsta fall kunna komma att ersätta tidigare human- och samhällsvetenskapliga paradigms överbetoning av modernisering eller västernisering med en motsvarande överbetoning av den kapitalistiska globaliseringen som metahistorisk process. Detta slags kritik har framför allt riktats mot den världshistoriska vändningen från postmodernistiskt och postkolonialt inspirerat håll.⁴⁴

Dessa faror till trots är dock den nya världshistoriens koppling till globaliseringen i grund och botten positiv, åtminstone ur historikerns synvinkel, eftersom den reflekterar en utveckling där det historiska perspektivet är på väg att inta eller kanske återta en central ställning för att förstå de samtida förändringsprocesserna. Det tycks dessutom finnas en stor medvetenhet om faran för "Whig-tolkningar" bland praktiserande världshistoriker. Inom den

43. Maria Ågren, "Synlighet, vikt, trovärdighet – och självkritik: några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning", *Historisk tidskrift* 125:2, 2005, s. 249–262. Se också Janken Myrdal, "Källpluralismen och dess inkluderande metodpaket", *Historisk tidskrift* 127:3, 2007, s. 495–504. Den senare argumenterar bl.a. för en metodansats som han benämner "helhetsundersökningar kring ett tema" – något som tycks ha relevans för den världshistoriska forskningen – och antyder att han avser att utveckla denna i en kommande text; s.st., s. 504. Se också McNeill 1998, s. 221, om världshistorikerns förhållande till källorna.

44. Se t.ex. Arif Dirlik, "Confounding metaphors, inventions of the world: what is world history for?", i Stuchey & Fuchs 2003, s. 95, och Anna Lindberg, "Världshistoria med genusperspektiv", i Jarrick & Johansson 2004, s. 86.

världshistoriska forskningen är det också många som anlägger ett kritiskt perspektiv på den europeiska expansionen och den globala kapitalismens frammarsch, bland annat genom att belysa framväxten av globala former av ojämlikhet, genom att visa på många av de världshistoriska processernas traumatiska karaktär och destruktiva effekter på olika samhällen samt genom att lyfta fram olika former av motstånd i historien mot både europeiska och andra maktens anspråk på ekonomisk, politisk och kulturell hegemoni.⁴⁵

I relation till den vanligen starkt samtidsinriktade samhällsvetenskapliga globaliseringsforskningen är det världshistoriska perspektivet också essentiellt för att belysa den kapitalistiska globaliseringens historicitet och existensen av alternativa och till och med motsatta historiska trender och processer. Den historiska förståelsen för den samtida globaliseringens längre historiska rötter kan ur den synvinkeln till och med fungera som en motvikt mot olika typer av närsynta antaganden om globaliseringens förmenta oundviklighet och förträfflighet.

3. *Teoretisk orientering och begreppsapparat.* Givet den nya världshistoriens olikartade historiografiska rötter och den stora spridningen inom fältet beträffande sakområden och perspektiv vore det förmodligen fruktlöst att försöka etablera ett övergripande teoretiskt ramverk för att förstå de mänskliga interaktionsprocessernas historia. Den teoretiska diskussionen har varit mest livaktig inom de delar av den världshistoriska forskningen som explicit inriktat sig på att förklara västvärldens dominans över den övriga världen i modern tid. Men den stora variationen i de olika ansatserna – världssystemteoretiska, civilisationsteoretiska, moderniseringsteoretiska, idealistiska och ekologiska för att nämna några av de mest inflytelserika – har gjort att den metateoretiska diskussionen (med undantag för diskussionerna kring världssystemteori) till stor del har uteblivit till förmån för vad som tycks vara en utbredd acceptans av den rådande pluralismen i fråga om teoretisk orientering och perspektiv. Kanske reflekterar den relativa avsaknaden av teoretiska diskussioner inom området också historikers i allmänhet relativa ovana vid att utveckla snarare än att applicera teoretiska modeller – en uppgift som historiker traditionellt har lämnat åt sina samhällsvetenskapligt utbildade kolleger.⁴⁶

45. För exempel på sådana kritiska anslag, se bl.a. de ovan (i not 17) citerade världssystemteoretiska analyserna samt Eric Wolf, *Europe and the people without history*, Berkeley 1982, och John M. Hobson, *Västerlandets österländska ursprung*, Lund 2007.

46. Se Bentley 2002, s. 397–400, för ett kortfattat försök att sammanfatta de olika teoretiska utgångspunkterna och diskussionerna inom det världshistoriska fältet. Även Grew 2006, s. 897, diskuterar bristen på teoribildning inom området.

Även om sökandet efter en generell världshistorisk metateori inte förefaller fruktbar finns det flera aspekter inom vilka det världshistoriska fältet skulle vinna på att utvecklas teoretiskt. Problemen med att finna en övergripande periodisering för den globala historien har ägnats en del uppmärksamhet, vilket också har föranlett en viss teoretiskt orienterad diskussion.⁴⁷ Denna skulle säkerligen på ett fruktbart sätt kunna systematiseras och utvecklas. Periodiseringsdiskussionen är vidare nära förknippad med frågan om vilka olika typer av interaktion som kan urskiljas i världshistorien och vilken betydelse olika interaktionsprocesser skall tillmätas. En av de viktigaste uppgifterna för den världshistoriska teoribildningen i dag tycks vara att klarlägga de olika interaktionsprocessernas karaktär, dynamik och inbördes relationer för att på så sätt skapa en mer sammanhållen begreppsapparat för studiet av olika samhällens och kulturers ömsesidiga påverkan av olika slag. Diffusion och dominans är uppenbarligen centrala typer av interaktion, men man skulle även kunna utveckla och mer tydligt försöka definiera och teoretisera begrepp som assimilation, integration, imitation och inlåning för att på så sätt skapa en tydlig vetenskaplig begreppsapparat anpassad till att systematiskt undersöka olika interaktionsprocesser.⁴⁸

Ytterligare en utmaning för den världshistoriska forskningen handlar om att utveckla förståelsen för sambanden mellan olika lokala förändringsprocesser och de övergripande globalhistoriska processerna. Den historiska antropologin, som den har utvecklats under de senaste decenniernas ömsesidiga närmande mellan historia och kultur- eller socialantropologi, tycks i det sammanhanget erbjuda en väg framåt. Dels möjliggör socialantropologins teoretiska orientering och välutvecklade begreppsapparat jämförande studier av olika lokalsamhällens reaktioner på globala makroprocesser, dels kan den historiska antropologin bidra till att förklara historiskt betingad kulturell och social förändring på lokalplanet.⁴⁹

4. *Den nya världshistoriens publik.* Det tas ofta för givet, inte minst i debatter om historievetenskapens förmenta svårtillgänglighet, att historieämnet har sin viktigaste publik i det egna landets historieintresserade allmänhet

47. Se William A. Green, "Periodizing world history", *History and theory* 34:2, 1995, s. 99-111, och Jerry H. Bentley, "Cross-cultural interaction and periodization in world history", *American historical review* 101:3, 1996, s. 749-770.

48. Jfr Patrick Mannings svar på Bentley 1996, "AHR Forum: the problem of interaction in world history", *American historical review* 101:3, 1996, s. 776.

49. För intressanta teoretiskt orienterade diskussioner kring sambanden mellan globala och lokala historiska processer, se t.ex. Jonathan Friedman, *Cultural identity and global process*, London 1994, och Ulf Hannerz, *Transnational connections: culture, people, places*, London & New York 1996.

och att denna publik i första hand är intresserad av nationell för att inte säga nationalistisk historia.⁵⁰ Traditionell statsidealistisk och individcenterad historia tycks vara särdeles gångbar – något som bland annat reflekteras i den flod av biografier över svenska regenter som under senare år har sköljt över bokhandelsdiskarna.

Mot den bakgrunden kan man fråga sig om det finns något större intresse hos allmänheten för den nya världshistorien, som ju varken behandlar det nationella eller förefaller särskilt lämpad för individcenterade framställningar. Många av de interaktionsprocesser som den världshistoriska forskningen intresserar sig för ter sig alltför komplexa och abstrakta för att lämpa sig för populärhistoriska framställningar.

Samtidigt kan kravet på popularisering av historievetenskapen knappast tillåtas utgöra ett hinder för att bedriva forskning om viktiga och komplicerade ämnen. Precis som många historievetenskapliga studier med nationella undersökningsrum i första hand vänder sig till en inomvetenskaplig publik är det rimligt att delar av den världshistoriska forskningen gör detsamma. Med tanke på forskningsfältets internationella karaktär är denna publik för övrigt relativt stor och sträcker sig långt bortom "kollegerna i korridoren", vilka ibland föraktfullt påstås utgöra svenska historikers främsta läsekrets.⁵¹

Många av den världshistoriska forskningens teman – sidenvägshandeln, korstågen, de geografiska upptäckterna, sjöröveri och krig för att nämna några exempel – lämpar sig dessutom väl för populärvetenskapliga framställningar. Utmaningen handlar i det sammanhanget framför allt om att undvika de eurocentriska perspektiv som traditionellt har präglat många framställningar. Delar av den moderna arkeologin kanske i det sammanhanget kan fungera som en förebild. Exempelvis har flera uppmärksammade – och av allt att döma vitt lästa – studier av bronsåldern under senare år fokuserat olika diffusions- och interaktionsprocesser över stora delar av den euroasiatiska kontinenten och på så sätt ställt traditionella, nationellt färgade föreställningar på ända.⁵²

50. Detta förhållande är inte unikt för Sverige. Michael McGerr, "The price of the 'new transnational history'", *American historical review* 96:4, 1991, s. 1066, varnar t.ex. för att den transnationella historien riskerar att alienera de amerikanska historikerna från deras publik, en publik som författaren menar är "intensely nationalistic".

51. Dick Harrison & Kristina Svensson, *Vikingaliv*, Stockholm 2007, s. 12.

52. Se t.ex. Kristian Kristiansen & Thomas B. Larsson, *The rise of bronze age society: travels, transmissions and transformations*, Cambridge 2005, och David W. Anthony, *The horse, the wheel, and language: how bronze-age riders from the Eurasian steppes shaped the modern world*, Princeton 2007. Den populärvetenskapliga SVT-serien "Stenristarna", som sändes för första gången 2005, betonade också den nordiska forntidens kopplingar till andra, ofta avlägset belägna, samhällen och kulturer.

Dessutom erbjuder kanske den världshistoriska vändningen en räddning undan den underhållningshistoriska och statsidealistiska prägel som under senare år har varit framträdande inom svensk populärhistoria. Den nya världshistorien har också större möjligheter än den nationella populärhistorien att utöka den så kallade historieintresserade allmänheten till att, i större utsträckning än i dag, även omfatta människor med invandrarbakgrund eller starka personliga erfarenheter av olika former av kulturmöten.⁵³ Det är i så fall en utmaning för framtidens historiker att föra ut de världshistoriska perspektiven till en bredare publik för att på så sätt göra historien inte bara populär och trivsamt underhållande, utan också – för att citera Hugh Trevor-Roper – ”useful and controversial” i sin egen samtid.⁵⁴

Avslutning: Världshistorien inför framtiden

Denna uppsats har försökt att belysa en av de främsta linjerna på den internationella forskningsfronten i historia i dag, den världshistoriska vändningen. Syftet har varit att verka för en ökad medvetenhet om denna inriktning bland svenska historiker och att därmed bidra till att historieforskningen i Sverige i större utsträckning än hittills vågar ta sig an frågor som rör gränsöverskridande fenomen och interaktionsprocesser – frågor som ter sig mer relevanta i dag än kanske någonsin tidigare, men där svenska historiker hittills, med några undantag, har lyst med sin frånvaro.

Den världshistoriska vändningen inbegriper, å ena sidan, en skarp kritik mot det nationella paradigmet som allt sedan mitten av 1800-talet har dominerat inom historieforskningen. Å andra sidan bygger den världshistoriska forskningen också i flera avseenden vidare på de framsteg som historievetenskapen har gjort inom ramen för detta paradigm, och ur den synvinkeln bör den världshistoriska vändningen ses som en vidareutveckling och kvalitativ förbättring av den traditionella historievetenskapen snarare än som ett fullständigt paradigmskifte. Det är i de vetenskapliga framstegen och den stora volym av forskning som den nationella historieforskningen under ett och ett halvt sekel har frambringat som den världshistoriska vändningen tar sin utgångspunkt.

53. Den livliga debatten efter utgivningen av den andra delen av Dick Harrisons trilogi *Slaveri: en världshistoria om ofrihet: 1500 till 1800* (2007) illustrerar på sätt och vis världshistoriens möjligheter att både intressera och djupt engagera människor utanför de gängse grupperna av populärhistoriskt intresserade svenskar. För några av debattinläggen, se *Dagens Nyheter* 21/10 2007, 13/11 2007, 14/11 2007 och 21/11 2007.

54. H. R. Trevor-Roper, *History: professional and lay: an inaugural lecture delivered before the University of Oxford on 12 November 1957*, Oxford 1957, s. 5.

Den nya världshistorien gör inte anspråk på att i alla sammanhang göra sig kvitt de nationella undersökningsrummen eller förneka betydelsen av de moderna nationalstaterna i sig. I vissa fall finns det goda skäl att begränsa den historiska undersökningen till den nationella ramen. Nationalstaterna, liksom olika nationalistiska ideologier och rörelser, är därtill i sig centrala för att förstå den historiska utvecklingen i världen under de senaste århundradena. Men när sådana nationella avgränsningar görs bör de grunda sig på frågeställningarnas karaktär och undersökningens syfte i stället för att det nationella undersökningsrummet betraktas som på förhand givet och självklart på grundval av, ur intellektuell och vetenskaplig synpunkt, mindre tillfredsställande kriterier som till exempel historikerns egen nationalitet eller ett visst källmaterials beskaffenhet. Precis som historiker vanligen är noga med att tydligt motivera sina kronologiska avgränsningar utifrån vetenskapliga kriterier borde det vara självklart att också motivera de rumsliga avgränsningarna – även om dessa råkar sammanfalla med den egna nationalstatens gränser. Forskningen om svenska historiska förlopp och fenomen skulle dessutom kunna berikas avsevärt om de svenska bidragen tydligare relaterades till, eller till och med integrerades i, de större globalhistoriska skeendena och processerna.

Den världshistoriska forskningen befinner sig i dag i en spännande fas där många frågor, inte minst rörande teori och metod, återstår att problematisera och utveckla. Mot bakgrund av de omfattande diskussioner om och stora intresse för teori- och metodfrågor som sedan länge har funnits bland svenska historiker ter sig dessa väl skickade att ge sig i kast med det världshistoriska forskningsfältets stora frågor – kanske ensamma eller varför inte i samarbete med kolleger i andra länder?

Fallskärmen är redo, och nedanför breder jordens landskap ut sig i nya vida vyer.

Summary: The world history turn: Possibilities and problems in relation to Swedish historical research

This article discusses the institutionalization of world (or global) history as a field of research within the international historical discipline since around 1990 and the reasons for its relatively weak impact in Sweden. The intellectual premises and origins of world history, which emphasizes mutual interaction and connections between different societies in history, are traced to five earlier historiographic traditions: diffusionism, synthetic histories of world civilizations, the French *Annales*-school, area studies and world systems theory. In relation to the national paradigm that has dominated the discipline of history in Sweden and other Western countries since the nineteenth century, world history should be understood both as a critique against the unreflecting adoption of narrow national frames of analysis and as a continuation in terms of the historical methods and results of the nationally oriented historiography.

In the second part, four main objections that have been raised against the world history perspective are discussed together with the ways in which the problems can be overcome: 1) the problems of delimitation and method in world history; 2) the purposes and uses of world history in relation to contemporary society; 3) the need to develop theoretical models and concepts for the purpose of studying global historical processes and interaction; and 4) the risk of alienating the historically interested general public. It is concluded that Swedish historians can make significant contributions to the field, not least because of the relatively great interest in questions of theory and method that has characterized modern Swedish historical research.

Keywords: world history, global history, historiography, historical method, Sweden, Europe, United States